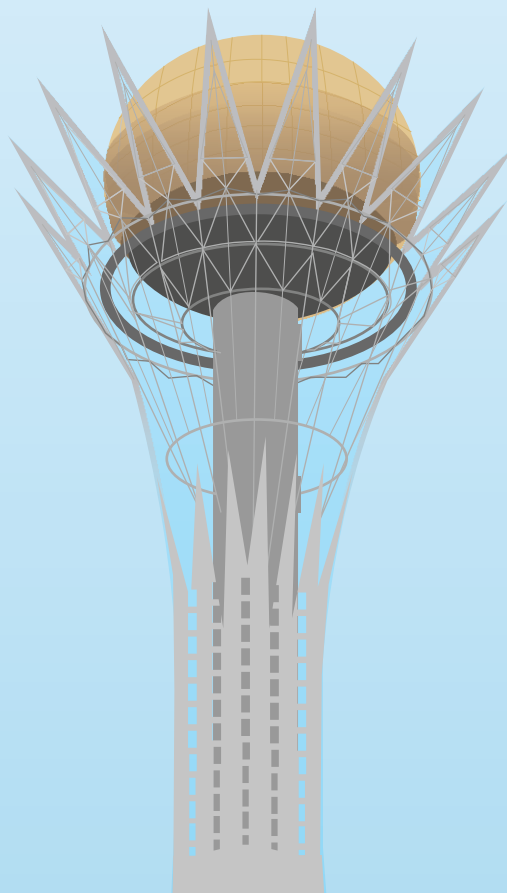

АСТАНА МЕДИЦИНАЛЫҚ ЖУРНАЛЫ

4/2019

Министерство здравоохранения
и социального развития
Республики Казахстан

***Астана
медициналық
журналы***

***Astana Medical
Journal***

2019 № 4 (102)

*Ежеквартальный
научно-практический журнал
Собственник:*

*НАО «Медицинский университет
Астана»*

*Журнал перерегистрирован
Министерством культуры и
информации Республики Казахстан
29.10.2012 г. Астана*

*Одобрено Комитетом по контролю в
сфере образования и науки МОН РК*

Регистрационный номер 13129 Ж

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Павалькис Дайнюс

зам.главного редактора

Даулетьярова М.А.

Жаксылыкова Г.А.

Абильмажинов М.Т.

Алдынгуров Д.К.

Батпенова Г.Р.

Балбунов У.Ш.

Бахтин М.М.

Карабекова Р.А.

Манекенова К.Б.

Моренко М.А.

Тулешова Г.Т.

Цой О.Г.

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Шарманов Т.Ш. (Алматы)

Нургожин Т.С. (Алматы)

Батпенов Н.Д. (Астана)

Досмагамбетова Р.С. (Караганда)

Телеуов М.К. (Актобе)

Жунусов Е.Т. (Семей)

Рысбеков М.М. (Шымкент)

Rainer Rienmuller (Medical University
of Graz, Austria)

Comman I.E. (Rosewell Park Institute
of Cancer, Buffalo, USA)

Masaharu Hoshi (Hiroshima University, Japan)

АДРЕС РЕДАКЦИИ

010000 Нур-Султан
ул.Бейбитшилиқ 49А

53 корпус, 4 этаж, 412 каб.

НАО «Медицинский университет Астана»

тел.: 871728577896 внутр.459

87016166251

87024168595

e-mail: oleg_tsoy@rambler.ru

s.maira.e@yandex.ru

МАЗМҰНЫ

ОЗЫҚ МАҚАЛАЛАР		ПЕРЕДОВЫЕ СТАТЬИ	
Мамедов Н.Ш. Дәстүрлі қазақ қоғамында қайта жаңартылған ұлттық медицина және ветеринария эмблемасының графикалық дизайның жасау	9	Мамедов Н.Ш. Разработка графического дизайна реконструированных национальных эмблем медицины и ветеринарии в традиционном казахском обществе	
Абдрахманова Ш.З., Адаева А.А., Слажнева Т.И. Қазақстандағы қалалық және ауылдық жасөспірімдер арасындағы тамақтану, дене белсенділігі және қауіпті мінез-құлық көрсеткіштерінде ұқсастықтар мен айырмашылықтар неде?	16	Абдрахманова Ш.З., Адаева А.А., Слажнева Т.И. В чем сходство и различия в показателях питания, физической активности и рискованного поведения между городскими и сельскими подростками в Казахстане?	
МАҚАЛАЛАРҒА ШОЛУ		ОБЗОРЫ	
Мустафаев З.М., Нургалиева Н.К., Койков В.В. Әлемдегі денсаулық сақтауды жоспарлаудың кадрлық әдісін дамыту	22	Мустафаев З.М., Нургалиева Н.К., Койков В.В. Развитие методов кадрового планирования здравоохранения в мире	
Чаякова А.М., Дәулетъярова М.А., Алдынгуров Д.Қ. Шұғыл медициналық көмек көрсетуде геоақпараттық жүйелерді пайдалану	28	Чаякова А.М., Дәулетъярова М.А., Алдынгуров Д.Қ. Использование геоинформационных систем в экстренной медицинской помощи	
Әбілмәжінов М.Т., Рахимов С.Қ., Турғумбаев Т.Н., Цой О.Г., Степанов А.А., Қасабаев Е.Г., Сүлейменов А.С. Ахиллов тендонының еміздігінің сауалына	34	Абильмажинов М.Т., Рахимов С.Қ., Турғумбаев Т.Н., Цой О.Г., Степанов А.А., Касабаев Е.Г., Сулейменов А.С. К вопросу лечения повреждения Ахиллова сухожилия	
Аренова Ш.Б., Тусупкалиев А.Б., Гайдай А.Н., Имангалиева З.Ж. Презкламписияның мәселесіне заманауи көқарас: өзектілігі мен патогенезі	39	Аренова Ш.Б., Тусупкалиев А.Б., Гайдай А.Н., Имангалиева З.Ж. Презкламписияның мәселесіне заманауи көқарас: өзектілігі мен патогенезі	
Жаманкулов А.А., Моренко М.А., Розенсон Р.И. Анемиялық синдромы бар жиі ауыратын балаларды иммундық оңалту	44	Жаманкулов А.А., Моренко М.А., Розенсон Р.И. Иммунная реабилитация часто болеющих детей с анемическим синдромом	
Саатов Б.Т., Бурхонов А.У. Витилиго патогенезіндегі генетикалық факторлардың құны	48	Саатов Б.Т., Бурхонов А.У. Значение генетических факторов в патогенезе Витилиго	
Жаңбырбекұлы Ұ., Асқаров М.Б., Жанкина Р.А., Сайпиева Д.Т., Айнаев Е.И., Жапаров Ұ.С., Ахметов Д.Е. Мезенхималық бағаналы жасушалардың ерлер бедеулігін емдеудегі рөлі	54	Жанбырбекұлы Ұ., Асқаров М.Б., Жанкина Р.А., Сайпиева Д.Т., Айнаев Е.И., Жапаров Ұ.С., Ахметов Д.Э. Роль мезенхимальных стволовых клеток в лечении мужского бесплодия	
Жантлеуова А.К., Исаева Д.А., Абитаева Г.К., Укбаева Т.Д., Асимова Г.Д., Шайхин С.М. LACTOVACILLUS тектес жасушадан тыс ақуыздардың сипаттамасы	59	Жантлеуова А.К., Исаева Д.А., Абитаева Г.К., Укбаева Т.Д., Асимова Г.Д., Шайхин С.М. Характеристика внеклеточных белков рода LACTOVACILLUS	
ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ҰЙЫМЫ ЖӘНЕ ГИГИЕНА. САЛАУАТТЫ ӨМІР СҰРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ		ГИГИЕНА И ОБЩЕСТВЕННОЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЕ. ВОПРОСЫ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ	
Гребенева О.В., Шадетова А.Ж., Рыбалкина Д.Х., Дробченко Е.А., Алешина Н.Ю. Энергетикалық кәсіпорындар қызметкерлерінің денсаулығын сақтау жөніндегі алдын-алу шараларының негіздемесі	66	Гребенева О.В., Шадетова А.Ж., Рыбалкина Д.Х., Дробченко Е.А., Алешина Н.Ю. Обоснование комплекса профилактических мероприятий по сохранению здоровья у работников энергетических предприятий	

МАЗМҰНЫ

Текманова А.К., Кусайынова Э.И., Сейдуанова Л.Б., Махашов М.Ы. Алматы қаласы бойынша мектеп оқушыларының физикалық дамуын бағалау	71	Текманова А.К., Кусайынова Э.И., Сейдуанова Л.Б., Махашов М.Ы. Алматы қаласы бойынша мектеп оқушыларының физикалық дамуын бағалау
Рахметова Н.Б., Сарсенова А.Г., Асемова Г.Д. Қолдың шырышты қабатының микрофлорасына жыл мерзіміне байланысты микробиологиялық бақылау жүргізу және бөлінген таза дақылдардың антибиотиктерге сезімталдығын анықтау	77	Рахметова Н.Б., Сарсенова А.Г., Асемова Г.Д. Микробиологический контроль микрофлоры кожи рук в зависимости от времени года и определение антибиотикочувствительности выделенных культур
Намазбаева З.И., Сабиров Ж.Б., Бақберген М. Су параметрлерінің инфраакустикалық толқысына әсері	82	Намазбаева З.И., Сабиров Ж.Б., Бақберген М. Инфраакустическое волновое воздействие на параметры воды
Жарылқасын Ж.Ж., Нурлан Г., Русяев М.В., Кызкенова А.Ж., Федорова И.А. Жылдың суық кезеңінде Павлодар облысы Ақсу қаласының топырағының, ауыз суының және жер үсті суларының ластануын санитариялық-гигиеналық бағалау	85	Жарылқасын Ж.Ж., Нурлан Г., Русяев М.В., Кызкенова А.Ж., Федорова И.А. Санитарно-гигиеническая оценка загрязнения почвы, питьевой воды и поверхностных вод г. Ақсу Павлодарской области в холодный период года
Абдрахманова С.А., Садвакасова Д.Г., Картабаева Г.К., Есенбаева Г.А. Астана медицина ұйымдарының қан қызметінің мониторинг нәтижелерін талдау	89	Жарылқасын Ж.Ж., Нурлан Г., Русяев М.В., Кызкенова А.Ж., Федорова И.А. Анализ результатов мониторинга службы крови медицинских организаций г. Астаны
Сүлейменов Б.Ш., Рустемова К., Қожахметов С. Астана қаласы ТОҒЗИ травм. Бекетіне шұғыл медициналық көмекке қарануға жасалған сараптама ҚР МЗ НИИИТО травматологиялық орталығына аяқ жарақаттарымен жедел медициналық көмекке жүгінуді талдау	95	Сүлейменов Б.Ш., Рустемова К.Р., Қожахметов С. Анализ обращаемости за экстренной медицинской помощью с травмами стопы в травматологический пункт ниито мз рк
Секенова Р.К., Мағзұмова Р.З., Пірмагамбетова Ж.Қ. Себеп-салдар байланысы әдісі арқылы басқару шешімдері	101	Секенова Р.К., Мағзұмова Р.З., Пірмагамбетова Ж.К. Управленческое решение методом причинно-следственной связи
Жұмамбаева Р.М., Қасымов А.К., Жұмамбаева С.М., Акишева Г. Н. Нұр-Сұлтан қ. № 8 емханасында қанайналым жүйесі аурулары көрсеткіштерінің талдамасы	107	Жұмамбаева Р.М., Қасымов А.К., Жұмамбаева С.М., Акишева Г.Н. Анализ показателей болезней системы кровообращения в поликлинике № 8 г.Нур-Султан
Булешов М.А., Туктибаева С.А., Кемельбеков К.С. Шымкент қаласының бір жасқа дейінгі балалардың аурушандық көрсеткіштерімен деңгейі мен құрамы	111	Булешов М.А., Туктибаева С.А., Кемельбеков К.С. Шымкент қаласының бір жасқа дейінгі балалардың аурушандық көрсеткіштерімен деңгейі мен құрамы
Арықпаева У.Т., Мусина А.А., Сүлейменова Р.К., Шайзадина Г.Н., Ерденова Ф.Қ., Бурумбаев М.Б., Альбекова Ж.Т. Қазақстан Республикасындағы жоғарғы тыныс жолдарының туберкулезінің эпидемиологиясының ерекшеліктері	116	Арықпаева У.Т., Мусина А.А., Сүлейменова Р.К., Шайзадина Г.Н., Ерденова Ф.Қ., Бурумбаев М.Б., Альбекова Ж.Т. Особенности эпидемиологии туберкулеза верхних дыхательных путей в Республике Казахстан
Кемельбеков К.С., Махамбет А.М., Иманәлі А.Ф., Сәрсенбаева С.Д., Ирсимбетова А.М. Нәрестелердегі туа біткен жүрек ақауының эпидемиологиялық сипаттамасы және құрылымы	123	Кемельбеков К.С., Махамбет А.М., Иманәлі А.Ф., Сәрсенбаева С.Д., Ирсимбетова А.М. Эпидемиологическая характеристика и структура врожденных пороков сердца у новорожденных

МАЗМҰНЫ

Мағзұмова Р.З., Пирмағамбетова Ж.Қ. Себеп-салдар байланысы әдісі арқылы басқару шешімдері	126	Мағзұмова Р.З., Пирмағамбетова Ж.Қ. Управленческое решение методом причинно-следственной связи
КЛИНИКАЛЫҚ МЕДИЦИНА		КЛИНИЧЕСКАЯ МЕДИЦИНА
Досанова Ә.Қ., Лозовой В.М., Ботабаева А.С., Досанов Б.Ә., Кенжеқанова Ж. Ұл балалардың жыныстық мүшелерінде хирургиялық араласу кезіндегі операциядан кейінгі асқынулардың даму қауіп факторларының жіктелуі	132	Досанова А.К., Лозовой В.М., Ботабаева А.С., Досанов Б.А., Лозовая Е.А., Кенжеканова Ж. Классификация факторов риска развития послеоперационных осложнений при хирургических вмешательствах на половых органах у мальчиков
Шәріпова Қ.Қ., Құрманғали О.М., Шаназаров Н.А., Жанбырбұлы Ұ. Ж., Кеулімжаев Н.М., Саркулов М.Н. Зәр шығару бұзылыстарының менопаузадан кейінгі және менопаузадағы әйелдердің өмір сапасы	135	Шарипова К.К., Курманғали О.М., Шаназаров Н.А., Жанбырбекулы У.Ж., Кеулімжаев Н.М., Саркулов М.Н. Изменение качества жизни женщин с нарушением мочеиспускания периода климактерия и постклимактерия
Рүстемова К., Қожахметов С., Айтмолдин Б., Омарбеков А., Сүлейменов Б., Нуртазинова Г., Нурушева Г., Есеев А., Абдыбаева А. Ішектің ауруын хирургиялық емдеудің минималды инвазивті әдістері	140	Рүстемова К., Қожахметов С., Айтмолдин Б., Омарбеков А., Сүлейменов Б., Нуртазинова Г., Нурушева Г., Есеев А., Абдыбаева А. Малоинвазивные методы хирургического лечения заболеваний толстой кишки
Абишев С.Т., Нәжмудинова Ш.С., Ашимов Қ.Ж., Белокобылов А.А., Серікбаев В.Д. Негізгі бірліктердің эндопротездегі ревматид артритімен патенттерде негізгі терапияны бағалау	146	Абишева С.Т., Нәжмудинова Ш.С., Ашимов Қ.Ж., Белокобылов А.А., Серикбаев В.Д. Базисной терапии у пациентов с ревматоидным артритом при эндопротезировании крупных суставов
Баубеков М.Б., Рүстемова К.Р., Ибраев М.К., Сүлейменов Б.Ш. Қолдың және білек-қолдың аралас жарақаты бар науқастарды диагностикалау және емдеу тактикасы алгоритмі	152	Баубеков М.Б., Рүстемова К.Р., Ибраев М.К., Сүлейменов Б.Ш. Алгоритм тактики диагностики и лечения больных сочетанной травмой кисти и всей верхней конечности
Шевелева Н.И., Дубовихин А.А., Минбаева Л.С. Аяқ көрсеткіштері мен омыртқаның жағдайы арасындағы байланыс	156	Шевелева Н.И., Дубовихин А.А., Минбаева Л.С. Взаимосвязь между показателями стопы и состоянием позвоночника
Шамова А.Қ., Жақсалықова Г.Е. Аив-тиімділігі - жүктілік, туылу және туылу салдары бойынша инфекциялар және алдын-алу шараларын бағалау	163	Шамова А.Қ., Жақсалықова Г.Е. Влияние вич – инфекции на течение беременности, исход родов и здоровье новорожденного и оценка мер профилактики
Бегимбекова Л.М., Саркулова И.С., Кадырова Р.У., Ескараева А.Б. Эндометрияның гиперпластикалық үдерістері- нің қауіп факторларын зерттеу	168	Бегимбекова Л.М., Саркулова И.С., Кадырова Р.У., Ескараева А.Б. Эндометрияның гиперпластикалық үдерістері- нің қауіп факторларын зерттеу
Даванов Ш.Қ., Оразбаев Б.А., Полуэктова Е.Л., Қабылдина Н.А., Цялковская-Руш А., Дегембаев С.С., Воротинцев Н.С. Қатерлі ісікпен ауыратын науқастардың ерте отадан кейінгі кезеңінде ерте энтералды тамақтандыру кезіндегі негізгі алмасудың динамикасын бағалау	172	Даванов Ш.Қ., Оразбаев Б.А., Полуэктова Е.Л., Кабильдина Н.А., Цялковская-Руш А., Дегембаев С.С., Воротинцев Н.С. Оценка динамики основного обмена у пациентов онкологического профиля в раннем послеоперационном периоде при проведении раннего энтерального питания
Жұмакаева Ә.М. Өмірлік қауіпсіздігіндегі реттерінің клиникалық морфологиялық талдау	178	Жұмакаева А.М. Клинико-морфологический анализ Н-gas онкобелков при раке молочной железы
Влащенко К.Г., Моренко М.А., Усенова О.П., Шнайдер К.В. Педиатриялық тәжірибеде ингаляциялық	186	Влащенко К.Г., Моренко М.А., Усенова О.П., Шнайдер К.В. Современные аспекты молекулярной

МАЗМҰНЫ

аллергендердің молекулалық диагностикасының заманауи аспектілері		диагностики ингаляционных аллергенов в педиатрической практике
Калина Н.В., Бисимбаева С.К., Асимова Г.Д. Жоғарғы тыныс жолдарының аурулары кезінде Candida туыстығы саңырауқұлақтарының бөліну жиілігі	192	Калина Н.В., Бисимбаева С.К., Асимова Г.Д. Жоғарғы тыныс жолдарының аурулары кезінде Candida туыстығы саңырауқұлақтарының бөліну жиілігі
Амирсеитова Ф.Т., Мусина А.А., Абилдаева А.Қ., Жүнісәлі Н.К., Сүлейменова Р.Қ., Сайлбекова Д.Е. Балалардағы серозды менингит терапиясы	194	Амирсеитова Ф.Т., Мусина А.А., Абилдаева А.Қ., Жунисали Н.К., Сүлейменова Р.Қ., Сейлбекова Д.Е. Терапия серозных менингитов у детей
ТӘЖІРИБЕЛІК МЕДИЦИНА МӘСЕЛЕЛЕРІ		ВОПРОСЫ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ МЕДИЦИНЫ
Адайбаев Қ.Т., Ізімбергенов М.Н., Адайбаев Т.А., Төребаев Д.К., Омарбеков А.Ж Тәжірибе жағдайындағы жайылған іріңді перитонитті ішек қуысын зонд арқылы озонмен емдеу кезіндегі ішек қабырғасының морфологиялық өзгерістері	200	Адайбаев Қ.Т., Изимбергенов М.Н., Адайбаев Т.А., Төребаев Д.К., Омарбеков А.Ж. Морфологические изменения кишечной стенки в условиях интраинтестинальной чреззондовой озонотерапии при лечении разлитого гнойного перитонита в эксперименте
Ибраева С.С., Хамчиев К.М., Ибраева Г.С., Рахымжанова Ж.А., Хасенова К.М., Сембекова К.Т. Көкбауыры алынған жануарларға даларгин егілгеннен кейінгі организмнің жалпы жағдайы	204	Ибраева С.С., Хамчиев К.М., Ибраева Г.С., Рахымжанова Ж.А., Хасенова К.М., Сембекова К.Т. Көкбауыры алынған жануарларға даларгин егілгеннен кейінгі организмнің жалпы жағдайы
Узбеков Д.Е., Чайжунусова Н.Ж., Шабдарбаева Д.М., Апбасова С.А., Абишев Ж.Ж., Русланова Б., Кайрханова Ы.О., Амантаева Г.К., Бауржан А., Жакипова А.А., Узбекова С.Е., Темирғалиева З.К. Морфометрия жүзінде аңғарылған ⁵⁶ Mn әсерінен туындаған өкпе зақымдануының ерте және кеш сатылары: егеқұйрықтар үлгісіндегі дәлелді концепция	206	Uzbekov D., Chaizhunusova N., Shabdarbaeva D., Apbasova S., Abishev Zh., Ruslanova B., Kairkhanova Y., Amantayeva G., Baurzhan A., Zhakipova A., Uzbekova S., Temirgalieva Z. Early and late stages ⁵⁶ Mn-induced lung injury detected using morphometry: proof-of-concept in a rats model
Есимсиитова З.Б., Аблайханова Н.Т., Базарбаева Ж.М., Тлеубекқызы П., Манкибаева С.А., Әбей Г.К., Елемес А.А. Улану жағдайында «Арбор» етті тұқымдас құстар асқазанын морфофункционалды зерттеу	216	Yessimsiitova Z., Ablaykhanova N., Bazarbayeva Zh., Tleubekkyzy P., Mankibayeva S., Abey G., Elemes A. Morphofunctional study of the stomach of chicken of meat breed "Arbor" in poisoning
Рахымжанова Ж.А., Хамчиев К.М., Ибраева С.С., Хасенова К.М., Сембекова К.Т., Жашикева А.М. Кардиоритмограмма көрсеткіштерінің өзгергіштік қабілетіне әсер ететін факторларды зерттеу	221	Рахымжанова Ж.А., Хамчиев К.М., Ибраева С.С., Хасенова К.М., Сембекова К.Т., Жашикева А.М. Кардиоритмограмма көрсеткіштерінің өзгергіштік қабілетіне әсер ететін факторларды зерттеу
Даулетхан Еркегүл, Баатарсогт Оюнгерел, Алтанцеңег Хажидсурен, Утеубаева Г.Ж Дәрілік G4 өсімдіктердің экстрактысының B16F10 тышқан меланома жасушаларына қарсы әсерін жасушалардың өміршеңдігімен анықтау	225	Даулетхан Еркегүл, Баатарсогт Оюнгерел, Алтанцеңег Хажидсурен, Утеубаева Г.Ж. Дәрілік G4 өсімдіктердің экстрактысының B16F10 тышқан меланома жасушаларына қарсы әсерін жасушалардың өміршеңдігімен анықтау
Насыров Н.Б., Мухитдинов М., Шрамко Г. Іле алатауындағы сирек, эндем GALATELLA SAXATILIS NOVOPOKR. Өсімдігінің таралу ерекшеліктері мен тұқым өнімділігін бағалау	229	Насыров Н.Б., Мухитдинов М., Шрамко Г. Іле алатауындағы сирек, эндем GALATELLA SAXATILIS NOVOPOKR. Өсімдігінің таралу ерекшеліктері мен тұқым өнімділігін бағалау
Жандабаева М.А., Кожанова К.К., Бошкаева А.К., Амирханова А.Ш. Тюринген үлбірегі (LAVATERA THURINGIACA	235	Жандабаева М.А., Кожанова К.К., Бошкаева А.К., Амирханова А.Ш. Тюринген үлбірегі (LAVATERA THURINGIACA

МАЗМҰНЫ

1.) Дәрілік өсімдік шикізатының технологиялық параметрлерін анықтау		1.) Дәрілік өсімдік шикізатының технологиялық параметрлерін анықтау
Мұқатай Ү., Жұбанова А.А., Жеңіс Ж., Кемелбек М., Росс С.А. Artemisia туысына жататын өсімдік түрлердің таксономиялық, ботаникалық және фитохимиялық ерекшеліктері	240	Мұқатай Ү., Жұбанова А.А., Жеңіс Ж., Кемелбек М., Росс С.А. Artemisia туысына жататын өсімдік түрлердің таксономиялық, ботаникалық және фитохимиялық ерекшеліктері
ТӘЖІРИБЕЛІК ЖАҒДАЙ		СЛУЧАЙ ИЗ ПРАКТИКИ
Жаркимбеков Б.Қ., Абдуов М.К., Ким И.А., Такабаев А.К. Клиникалық хоспиталдағы көлік келісімі: біздің тәжірибе	248	Жаркимбеков Б.Қ., Абдуов М.К., Ким И.А., Такабаев А.К. Трансплантационная координация в клиническом стационаре: наш опыт
Досқалиев Ж.А., Жаркимбеков Б.Қ., Белых С.Б. Қауіпті ауыз аурулары бар науқастарда бүйрек трансплантациясы. Анестезиологиялық рұқсат етудің ерекшеліктері	251	Досқалиев Ж.А., Жаркимбеков Б.Қ., Белых С.Б. Трансплантация почки у пациентов с сопутствующими заболеваниями легких. Особенности анестезиологического пособия
Шегенов Ғ.Ә., Исаков С.С. Лапароскопиялық миомэктомиядан кейін мерзімі жеткен жүктілік кезінде жатырдың жыртылуы – клиникалық жағдай	253	Шегенов Г.А., Исаков С.С. Разрыв матки в доношенном сроке беременности после лапароскопической миомэтомии – клинический случай
Білмаханбетова А.П., Бейсенбай М.Ж., Адамзатова С.Д., Омиртаева Б.А. Пиквик синдромын диагностикалауда ЭКГ-ні тәуліктік монитерлеудің маңызы	259	Білмаханбетова А.П., Бейсенбай М.Ж., Адамзатова С.Д., Омиртаева Б.А. Значимость суточного мониторингирования ЭКГ в диагностике синдрома пиквика
ӨНЕРТАБЫСТАР		ИЗОБРЕТЕНИЕ
Рахимов С.К., Абилямжинов М.Т., Турғумбаев Т.Н., Цой О.Г., Степанов А.А., Касабаев Е.Г., Сулейменов А.С. Ахиллес сіңірінің сынуын емдеудің минималды инвазивті әдісі	265	Рахимов С.К., Абилямжинов М.Т., Турғумбаев Т.Н., Цой О.Г., Степанов А.А., Касабаев Е.Г., Сулейменов А.С. Малоинвазивная методика лечения разрыва Ахиллова сухожилия
РЕФЕРАТИВТІК ХАБАРЛАМА		РЕФЕРАТИВНЫЕ СООБЩЕНИЯ
Дюсембаева А.Ж. Медициналық ұйымның қызметіндегі сапа менеджменті жүйесі	274	Дюсембаева А.Ж. Система менеджмента качества в деятельности медицинской организации
Батарбекова Ш.К., Жунусова Д.К. 2 түрлі қант диабетімен ауыратын науқастардың мейіргерлік дәрігерге дейінгі қаралу картасы	278	Батарбекова Ш.К., Жунусова Д.К. Доврачебная карта сестринского осмотра для пациентов сахарным диабетом 2 типа
Қусайынова Э.И., Текманова А.К., Сейдуанова Л.Б., Махашов М.Ы. Қазақстан Республикасында егу күн тізбесін жетілдіру, қызылша ауруы мен егу ерекшеліктері	285	Қусайынова Э.И., Текманова А.К., Сейдуанова Л.Б., Махашов М.Ы. Қазақстан Республикасында егу күн тізбесін жетілдіру, қызылша ауруы мен егу ерекшеліктері
Диколаев В.Д., Рүстемова К.Р., Туганбеков Т.У., Григоревский В.П. Қолқаның кеуде бөліміне жедел араласудан кейінгі кезеңде науқастың өмір сапасын бағалау	294	Диколаев В.Д., Рүстемова К.Р., Туганбеков Т.У., Григоревский В.П. Оценка качества жизни пациентов в отдаленном периоде после оперативного вмешательства на грудном отделе АОРТЫ
Сарқұлова И.С., Утепова Р.Я., Муздыбаева Г.А. Әйел бедеулігінің себептері	302	Сарқұлова И.С., Утепова Р.Я., Муздыбаева Г.А. Причины женского бесплодия
Садуақасов Т.Д., Тулешова Г.Т., Макажанов А.Қ. Жарақаттан болған өкпе артериясының тромбоэмболиясы (ӨАТЭ)	307	Садвакасов Т.Д., Тулешова Г.Т., Макажанов А.К. Тромбоэмболия легочной артерии

МАЗМҰНЫ

Құлымбет Қ.Қ., Мұхитдинов Н.М., Шрамко Г. ADONIS TIANSHANICA (ADOLF) LIPSCH. Таксономиясы, биологиясы, экологиясы және түрдің таралуы	310	Құлымбет Қ.Қ., Мұхитдинов Н.М., Шрамко Г. ADONIS TIANSHANICA (ADOLF) LIPSCH. Таксономиясы, биологиясы, экологиясы және түрдің таралуы
ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ		ПРОБЛЕМЫ МЕДИЦИНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ
Жангереев Ф.Т., Құлмағанбетова У.М., Құрмалаева Қ.А. Денсаулық сақтаудың білім беру процесінде виртуалды шындық технологияларын қолдану мүмкіндіктері	316	Жангереева Г.Т., Құлмағанбетова У.М., Құрмалаева Қ.А. Возможности применения технологий виртуальной реальности в образовательном процессе здравоохранения
Жакенова С.Р., Қуаныш Ж.М., Каюпова Г.С., Жамантаев О.Қ., Ердесов Н.Ж., Болатова Ж.Е. Халықаралық медициналық факультетіндегі индия студенттерінің медициналық әдебиеті «Қарағанды медициналық университеті» КеАҚ	322	Жакенова С.Р., Қуаныш Ж.М., Каюпова Г.С., Жамантаев О.Қ., Ердесов Н.Ж., Болатова Ж.Е. Медицинская грамотность студентов из Индии международного медицинского факультета НАО «Медицинский университет Караганды»
Аталыкова Г.Т., Сапарова Л.Т., Уразова С.Н., Цай Е.М. Үй жағдайында қараудың әмбебап-үдемелі моделінің бмск қызметкерлерін оқытудағы нәтижелерінің ағымды талдауы: әлеуметтік саладағы күтілетін келешегі	328	Аталыкова Г.Т., Сапарова Л.Т., Уразова С.Н., Цай Е.М. Текущий анализ результатов обучения работников первичной медико-санитарной помощи универсально-прогрессивной модели патронажного обслуживания: ожидаемые перспективы в социальной сфере
Бегларова Г.Е., Тәжібаева Д.С., Кабдуалиева Н.Б., Ерментаева Л.Н., Тохаева М.Б. Активті оқытудың бірі ретінде «Панелді пікірталас» әдісінің студенттердің білімін қалыптастырудағы рөлі	334	Бегларова Г.Е., Тәжібаева Д.С., Кабдуалиева Н.Б., Ерментаева Л.Н., Тохаева М.Б. Роль «Панельной дискуссии» как один из активных методов обучения в формировании знаний студентов
Хамчиев К.М., Хасенова К.М., Ибраева С.С., Рахимжанова Ж.А., Абдирасилова Д.Д., Жашикеева А.М. Проблемаға бағыттап оқыту әдісі фундаменталды пәндерді игерудің мотивациясы есебінде	338	Хамчиев К.М., Хасенова К.М., Ибраева С.С., Рахимжанова Ж.А., Абдирасилова Д.Д., Жашикеева А.М. Некоторые аспекты внедрения проблемно-ориентированного обучения в учебный процесс

РЕФЕРАТИВТІК ХАБАРЛАМА

Қорыта келгенде өкпе артериясының тромбоэмболиясы әртүрлі патологиялық процестерден басқа, сирек болса да, жарақат (-тарды) алған кездерде де кездеседі. Сондықтан мұндай жағдайларда өкпенің геморрагиялық инфартісін секцияда тапқан кезде дененің жарақат алған аймақтарының қантамырларын (эмболдың шыққан көзі ретінде) диагностикалау барысында қате жібермес үшін мұқият тексерген дұрыс.

Мысал. Соттық-медициналық диагнозды құрастыру:

1. Автомобиль жарақаты. Солжақ тізе буыны сүйектерінің жабық көп жарықшақты сынығы (ортан жіліктің төменгі метафизінің және үлкен жіліншіктің жоғарғы метафизінің) байлам аппаратының жыртылуымен бірге. Операция (№, күні): ашық остеосинтез.

2. Өкпе бағаны мен артериясының (-ларының) тромбоэмболиясы: бағанада шыбыртқы тәрізді қабатты тромбоэмболдың бары, артерияға жалғасуымен бірге; солжақ тізеасты венаның тромбофлебиті: солжақ аяқ басы мен сирақ тері жамылғысының цианозы, олардың ісінуі, тізеасты вена қабырғасының ішкі беткейінде қызыл түсті қабаттасқан тромбтық массаның барлығы Өкпенің (қай өкпе екенін көрсету керек) геморрагиялық инфарктісі. (Соттық-гистологиялық зерттеудің қорытындысы. №, күні).

Редактор алған 22.11.2019

FTAMP 582.5/9

ADONIS TIANSHANICA (ADOLF) LIPSCH. TAKSONOMIYASY, BIOLOGIYASY, ЭКОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ТҮРДІҢ ТАРАЛУЫ

¹Қ.Қ. Құлымбет, Н.М. Мухитдинов¹, Г. Шрамко²

¹әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Дебрецен Университеті, Венгрия

Мақалада сирек, эндем, дәрілік *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. түрінің Алматы облысындағы таралу аймақтары, түрдің таксономиясы, геоботаникалық сипаттамалары, экологиясы және түрдің биологиялық аулантүрлілігін сақтау қажеттіліктері сипатталады. *Adonis* туысына жататын Қазақстандағы 8 түрлерінің таралуы, сирек түрлері мен тіршілік ортасы көрсетілген.

Күнгей Алатау жотасының шатқалындағы *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. сирек түрдің 2 популяция учаскесі сипатталады. *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. қауымдастық құрамы және таралу аймағы мен тіршілік ету ортасы көрсетілген. Күнгей Алатау жотасы шатқалының флоралық құрамы мен таралуы туралы мәліметтер берілген. Сонымен бірге Қазақстанда кездесетін *Adonis* L туысына жататын түрлердің таралу аймағы, сирек, эндем түрлері және тіршілік ету ортасы сипатталды.

Түйін сөздер: *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch., дәрілік өсімдік, эндем, биоаулантүрлілік, Текелі, Кеген асуы, таксономия, экология.

ADONIS TIANSHANICA (ADOLF) LIPSCH. TAXONOMY, BIOLOGY, ECOLOGY AND DISTRIBUTION OF THE SPECIES

¹K. Kulymbet, N. Mukhitdinov¹, G. Sramko²

¹Kazakh National University named after al-Farabi, Almaty city, Kazakhstan.

Debrecen University, Hungary

The article describes rare, endemic, medicinal zones of distribution of *Adonis tianschanica* species in Almaty region, systematics of the species, geobotanical characteristics, ecology and needs of conservation of biological diversity of the species. There are 8 species, rare species and habitats belonging to the genus *Adonis* in Kazakhstan.

Gorge in Kungei-Alatau described 2 plots the populations of the rare species of *Adonis tianschanica* the composition of the community, distribution and habitat. Information on the floristic composition and distribution

РЕФЕРАТИВТІК ХАБАРЛАМА

of the Kungei-Alatau gorge is presented. In addition, the habitats of rare, endemic species and habitats of species belonging to the genus *Adonis* L., found in Kazakhstan, are described.

Key words: *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch., medicinal plant, endem, biodiversity, Tekeli, Kegen pass, taxonomy, ecology.

ADONIS TIANSCHANICA (ADOLF) LIPSCH. ТАКСОНОМИЯ, БИОЛОГИЯ, ЭКОЛОГИЯ И РАСПРОСТРАНЕНИЕ ВИДА

¹К.К. Кулымбет, Н.М. Мухитдинов¹, Г. Шрамко²

¹Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Дебреценский Университет, Венгрия

В статье описаны редкие, эндемичные, лекарственные зоны распространения вида *Adonis tianschanica* в Алматинской области, систематика вида, геоботанические характеристики, экология и потребности сохранения биологического разнообразия вида. В Казахстане насчитывается 8 видов, редких видов и местообитаний, относящихся к роду *Adonis*.

В ущелье хребта Кунгей-Алатау описаны 2 участка популяции редкого вида *Adonis tianschanica* представлен состав сообщества, распределение и ареал обитания. Представлена информация о флористическом составе и распространении ущелья Кунгей-Алатау. Кроме того, описаны ареалы обитания редких, эндемичных видов и местообитания видов, относящихся к роду *Adonis* L., встречающихся в Казахстане.

Ключевые слова: *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch., лекарственное растение, эндем, биоразнообразие, Текели, перевал Кеген, таксономия, экология.

Зерттеу жұмысының мақсаты

Зерттеу жұмысының негізгі ерекшеліктеріне қарай, алға қойылған мақсат - *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. дәрілік, эндем түрінің биологиясын, экологиясын және таралу ареалын жете зерттеу болып табылады.

Кіріспе

Адамзаттың табиғатқа әсер ету қарқындылығы жыл сайын күшейіп келеді, осыған байланысты әлемдік қауымдастық биологиялық әртүрлілікті сақтау қажеттілігін түсінуге алып келуде. Кез келген теріс факторлардың әсерінен, олардың табиғатына қарамастан өсімдіктердің сирек түрлерінің жоғалуы, өте ауыр зардаптары бар ғаламдық мәселе болып табылады. Өсімдіктердің табиғи популяцияларының жай-күйін бағалаудың маңыздылығы, өсімдіктер негізгі процуденттер болып табылуы. Ю. А. Злобин бойынша өсімдіктердің сирек түрлерін зерттеу кезінде әсіресе популяциялық деңгейде өзектілігін атап көрсеттір [1]. Бұл өсімдіктің кез келген түрі табиғатта дербес жергілікті популяция ретінде, дәл осы жергілікті популяцияларда болып жатқан процестер, олардың тұрақтылығы мен даму серпінін анықтайтынын дәлелдеді.

Adonis tianschanica (Adolf) Lipsch. - Ranunculaceae тұқымдасына жататын сирек, эндем, дәрілік түр. Ареалы жыл сайын қысқарып келеді, сондықтан сақтау мақсатында Қазақстанның "Қызыл кітабына" енгізілген [2]. Эндем, дәрілік және сирек өсімдіктерді қоса алғанда, өсімдіктердің гендік қорын қорғау және биоалуантүрлілігін сақтау қазіргі уақытта өзекті мәселе болып табылады. Өсімдіктердің сирек түрлерін сақтау стратегиясын әзірлеу үшін олардың таралымдарының генетикалық әртүрлілігін алдын ала зерттелу қажет.

Қазақстанда өсімдіктердің 730-дан астам түрі эндем болып табылады. Олардың 175 түрі далалық алқаптарда, ал 540 – 570 түрі таулы өңірлерде таралған. Тек Қазақстанның оңтүстігінде өсетін өсімдіктердің 165 – 170-тей түрі эндем болып саналады [3]. Мысалы; Қаратау қауы, Қаратау маралтамыры, Іле ұшқаты, Алатау бөденешөбі, Бетпақдала сылдыршөбі, Қарқаралы бөріқаракаты, Тарбағатай кемпіршөбі, т.б. Эндем түрлердің көпшілігі сирек кездесетіндіктен, әрі ғылыми тұрғыдан толық

РЕФЕРАТИВТІК ХАБАРЛАМА

зерттелмегендіктен Қазақстанның “Қызыл кітабына” (1981,1996,2006) енгізілген [2]. Мұндай эндем түрлер қатаң қорғауды қажет етеді.

Қазақстанда өсетін 6000-нан астам өсімдік түрінің 500-дей түрі дәрілік өсімдіктерге жатады. Дәрілік өсімдіктердің емдік қасиеті олардың құрамында стероид, тритерпен, алкалоид пен гликозидтердің, витаминдердің, эфир майлары мен тұтқыр заттар сияқты түрлі химиялық қосылыстардың болуына байланысты. Дәрілерді дайындау үшін шикізат ретінде пайдаланылатын дәрілік өсімдіктер бөлек іріктеледі [4].

Зерттеу жұмысына қойылған міндеттер мынадай

1. *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. сирек түрінің таксономиялық бірліктерін сипаттау.

2. Күнгей Алатау жотасының шатқалындағы *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. сирек түрінің популяциялық және морфологиялық ерекшеліктері.

3. *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. сирек түрінің экологиялық ерекшеліктері және таралу ареалын сипаттау.

Таксономиясы. Жабық тұқымды өсімдіктер бөлімі, бұлардың ашық тұқымдылардан айырмашылығы – тұқым бүршігі жатын ішінде жетіледі. Қосжарнақтылар класы, Сарғалдақтар тұқымдасы, *Adonis* туысы. *Adonis* L туысының Еуропа мен Азияда өсетін 20 түрі бар [5]. Қазақстанда *Adonis* туысына жататын 8 түр кездеседі, оның ішінде Солтүстік Тянь-Шань биік таулы белдеулерінде кездесетін көпжылдық (*Adonis chrysocyathus* Hook. f. & Thomson) және бір жылдық түрлер (*Adonis aestivális*) таралған (кесте) [6].

Кесте - Қазақстанда кездесетін Adonis туысына жататын түрлердің таралуы, сирек түрлері және тіршілік ортасы.

Түр атаулары	Таралуы	Сирек, эндем түрлері	Тіршілік ету ортасы
<i>Adonis tianschanica</i> (Adolf) L	Текелі, Кеген асуы Солтүстік Тянь-Шань биік таулы белдеулерінде кездеседі	Сирек, эндем	Далаланған таулы шөпті беткейлер, субальпілік шалғындар, биік таулық далалар
<i>Adonis vernalis</i>	Ресей, Украина, Венгрия, Крым	Сирек	Өртүрлі шөпті далаларда, кесілген қайың ормандары мен дала емендерінің шеттерінде, құрғақ ашық дала беткейлерінде, әсіресе кара топырақтарда өседі.
<i>Adonis chrysocyathus</i> Hook. f. & Thomson	Қазақстан, Қырғызстан, Непал, Пәкістан, Тәжікстан, Тибет, Өзбекстан, Қытай.	Сирек	Жартылай қараңғы биік таулы далаларда, кара топырақты жерде өседі.
<i>Adonis aestivalis</i>	Арал-Каспий (Барсакелмес аралы), Тянь-Шань аудандары (Алматы округі), Шу-Іле таулары және Кавказ таулары, Қытай.	-	Тұзды шалғындарда, өскіндері бұталы, далалы, құрғақ беткейлерде, жартаc көлеңкесінде, тауларда және таулардағы мал тұрақтарында арамшөп сияқты өседі, теңіз деңгейінен 2000 м биіктікке дейін өседі.
<i>Adonis wolgensis</i> Stev	Орал таулары, Оңтүстік Шығыс Еуропа, Оңтүстік Сібір, Кавказ	Сирек	Ашық құрғақ аймақтарда жақсы өседі.
<i>Adonis villosa</i>	Еуразияның біркелкі аудандары, Қазақстан, Сібір	Сирек	Жазық далаларда, жартастар мен тастардың жанында, сирек қайың шоқ ағаштарында өседі.

РЕФЕРАТИВТІК ХАБАРЛАМА

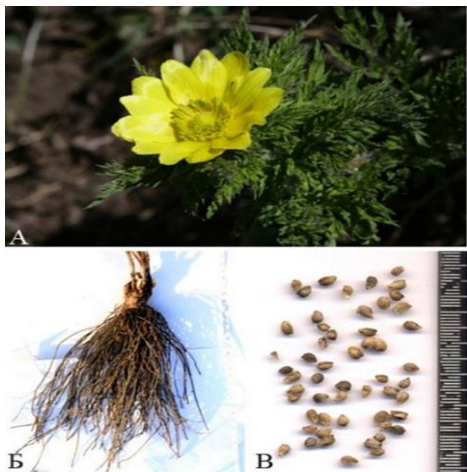
Жанаргүлдің көптеген биологиялық ерекшеліктерін зерттеу бойынша классикалық жұмыстар, әсіресе өскін жүйесінің онтогенезі мен морфогенезі бойынша А. П. Пошкурлат "Жанаргүл" КСРО (1952) [7], және оның бірнеше жұмыстары көктемгі жанаргүл (1976) [8] және амурлық (1984) түрлер жайлы да жазды [9]. Н. Трулевичтің [10,11] *Adonis chrysocyathus* Hock. онтогенезі бойынша жұмыстары да белгілі.

Тянь-Шаньжанаргүлі - *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. - сирек, эндем, дәрілік түр [12]. Солтүстік-Орталық Тянь-Шань ареалының Қазақстан мен қысқарып келе жатқан, саны сирек кездесетін түр [13]. Түр Қазақстанның Қызыл кітабына (1981) және сирек түрлердің тізіміне (2006) енгізілген [2]. Өсімдіктің жер үсті бөлігінде алкалоидтар, кардеонолиттер, сапониндер, құрамында азотты қосылыстар бар, флавоноидтар, витаминдер. Кардиотоникалық құрал ретінде қолданылады [14].

Тянь-Шаньжанаргүлі – көпжылдық тамырсабақты шөптесін өсімдік. Жапырақтары лимон-сары, сәл тегіс емес (сурет 1А). Мамыр – маусым айларында гүлдеп, маусым – шілдеде жемістенеді. түрдің таралу аймағының жылдан жылға азаюына байланысты, қорғауға алынып, Қазақстанның «Қызыл кітабына» енгізілген.

Тамыр жүйесі ұзындығы 6 см-ге дейін қысқартылған тік тамырынан тұрады, ұзындығы 30 см-ге дейін қара қоңыр түсті көп тік бау тәрізді тамырлары да бар (сурет. 1Б). 2-ші ретті бүйір тамырлары көп емес. Тамыз айында жеміс беру кезеңінде тамырының түбінде алдағы жылғы өркенді қалпына келтіру бүршігі қалыптасады. Бүршік мөлшері өсімдіктің мөлшері мен жасына байланысты – 1-ден 5 (6) данаға дейін.

Жемісі – көпжаңғақша. Тұқымдарының ұзындығы 3-4 мм және ені 2-3 мм ұсақ талшықты, кішкене шашыраңқы-түкті, ілгекті төмен бүгілген болады (сурет. 1В). 1000 тұқымның салмағы - 4,405 г. [15].

Сурет 1 - Тянь-Шаньжанаргүлінің морфологиялық мүшелері. А-гүлі; Б-генеративті дарақтың тамыр жүйесі; В-тұқымы.

Гүлдену сәтіне дейін биіктігі 35 см-ге жетеді. Сабақтарының саны 1-5 ке дейін болады. Түбінен бұталы, сабақтары көптеген бұйра жабылған түктерден тұрады. Тұқымынан көбейеді. Гүлдері – дара, диаметрі 3,5–5 см.

Adonis tianschanica (Adolf) Lipsch. терминалды бүршігі жалаңаш, ал осы қатардың басқа зерттелген өкілдері тек бір қабыршақпен жабылған. Байыту бүршігін қалыптастыру қабілеті осы қатардың кейбір түрлерінде 3-ретті оське дейін тармақтауды қамтамасыз етеді.

Тамыры- вертикальді. Гипокотильдің маңызды рөлі бар. Ол ұзындығы мен қалыңдығына өседі және көптеген жылдар бойы жұмыс істейді. Гипокотильді тек төмен даму кезеңінде ғана партикуляциялайды.

РЕФЕРАТИВТІК ХАБАРЛАМА

Күнгей Алатау жотасының шатқалында осы сирек түрдің популяциясы табылып, сипатталды. Популяция ені 10 м аспайтын тар жолақпен созылып, кесілген. Оның ұзындығы дала беткейлерінде шамамен 2 шақырым, шығыстан батысқа қарай беткейді кесіп өтеді. Популяцияның 2 учаскесі сипатталған [15]. Бірінші учаске теңіз деңгейінен 1746 м. биіктікте Оңтүстік-Батыс экспозицияның беткейінде 35° бар бұталармен түрлі шөпті-дәнді-жусанды қауымдастықта орналасқан және 15 *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. дарактары кездесті. 13 ші мамырда өсімдіктердің жаппай гүлдену кезеңінде болды (сурет 3).

Қауымдастық құрамы: *Spiraea hypericifolia*, *Lasiagrostis splendens*, *Carex turkestanica*, *Artemisia dracunculus*, *Artemisia vulgaris*, *Phlomis oreophila*, *Thalictrum foetidum*, *Plantago lanceolata*, *Viola acutifolia*, *Viola suavis*, *Nepeta cataria*, *Euphorbia subcordata*, *Agropyron cristatum*, *Festuca valesiaca*, *Galium verum*, *Achillea millefolium*, *Dactylis glomerata*.

Сурет 2 - Гүлдеу кезеңіндегі Тянь-Шаньжанаргүлі (*Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch.) Солтүстік Тянь-Шань, Кеген асуы, субальпілік белбеу, биіктігі 2000 м. 28 Сәуір 2014 ж.

Популяцияның екінші учаскесі теңіз деңгейінен 1 690 м биіктікте Шығыс экспозицияның беткейінде орналасқан. Проекциялық жамылғы 90%, еңісі 40°. Учаскенің ауданы шамамен 200 м² құрайды, онда 17 *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. өседі. 22 шілдеде өсімдіктер жеміс беру аяқталу сатысында болды.

Қауымдастық құрамы: *Lonicera altmanii*, *Spiraea hypericifolia*, *Agropyron cristatum*, *Dactylis glomerata*, *Festuca valesiaca*, *Lasiagrostis splendens*, *Thalictrum foetidum*, *Artemisia dracunculus*, *Artemisia vulgaris*, *Artemisia sp.*, *Nepeta cataria*, *Geranium silvaticum*, *Galium septentrionale*, *Galium verum*, *Phlomis oreophila*, *Delphinium iliense*, *Seseli sibirica*, *Thymus marschallianus*, *Iris ruthenica*, *Iris sogdiana*, *Crepis sp* [15].

Сурет 3 - Тянь-Шаньжанаргүлінің (*Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch.) жаппай гүлдеу кезеңі. Теңіз деңгейінен 1746 м. биіктікте. 13 мамыр. Күнгей Алатау жотасының шатқалы.

Adonis tianschanica (Adolf) Lipsch. түрінің географиялық таралуы және экологиялық ерекшеліктері.

РЕФЕРАТИВТІК ХАБАРЛАМА

Adonis L туысының таралу аймағы 10° б. б. және 145° ш.б арасында Еуразияның Голарктикалық аймағында орналасқан. Кейбір түрлердің солтүстік шекарасы 60° с. е. кіреді, ал оңтүстік бөлігі 30° с. е. сәйкес келеді.

Adonis туысы теңіз және өзен ойпаттарынан, сондай-ақ Альпі, Кавказ және Орал биік тауларынан қашқақтау өседі.

Adonis tianschanica (Adolf) Lipsch ареалы өте шектеулі, Тянь-Шань тау жүйесі жоталарының Шығыс сілемдерінде аумақтық орналаса отырып, Іле Алатауы, Теріскей Алатау және жотаның Оңтүстік баурайларында Кетмен, сондай-ақ Ыстықкөл көлі алқабының шығыс бөлігінде орналасқан. Тіршілік ету ортасы 1000-2000 м биіктіктегі тау даласы [16].

Қорытынды: Зерттеу жұмысының негізгі қойылған мақсаты мен міндеттеріне сәйкес, *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. өсімдігінің таралу аймағы, таксономиясы, экологиясы және геоботаникалық сипаттамасы берілді. *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. қатысатын қауымдастықтың негізгі белгілері геоботаникалық әдістер негізінде сипатталды және таралуы аймағы мен өсу биіктігі көрсетілді. Ондағы өсімдік анықталған орынның жер бедерінің таулы аймақ, оның ішінде абсолютті биіктігі өлшеніп айқындалды.

Зерттеу объектісі болып табылатын *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. өсімдігінің табылған Күнгей Алатау жотасының шатқалы бойынша 2 популяцияға жіктеліп, ондағы әрбір өсімдіктің биіктігі, тамыр жүйесі, жемісі, гүлдену кезеңі сипатталды. Бұл өсімдіктің кез келген түрі табиғатта дербес жергілікті популяция ретінде, дәл осы жергілікті популяцияларда болып жатқан процестер, олардың тұрақтылығы мен даму серпінін анықтайтынын дәлелдеді. *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. сирек түрін сақтау, оның қазіргі ценопопуляциялық жағдайын бағалау үшін олардың таралымдарының генетикалық әртүрлілігін алдын ала зерттелу міндеттелді.

Әдебиеттер тізімі

1. Злобин Ю. А. Популяционная экология растений: современное состояние, точки роста : монография. - Сумы: Университетская книга, 2009. - 263 с.
2. Красная Книга Казахской ССР. Часть 2. Растения. – Алма-Ата: Наука, 1981. – 260 с.
3. Қазақстанның қорықтары мен ұлттық бақтары. - А., 2006.
4. Кожанов К.Н. Ветеринарлық фармакогнозия. – Алматы, 2008.
5. Ботаническая география Казахстана и Средней Азии (в пределах пустынной области) / Под ред. Рачковской Е.И., Волковой Е.А., Храпцова В.Н. – СПб., 2003. – 424 с.
6. Флора Казахстана. – Алма-Ата: Изд-во АН Каз. ССР, 1961. – Т. 4
7. Пошкурлат А.П. Горные цветы СССР. – М., Изд. АН СССР, 1952. – 486 с.
8. Пошкурлат А.П. Сезонный ритм прироста побегов у разновозрастных особей горного цветка // Бюлл. МОИП. Отд. Биол. - 1976. – Т. 81 (1). – С. 117–124.
9. Пошкурлат А.П. Морфологические особенности и онтогенез *Adonis amurensis* Regel. // Растит. Ресурсы. - 1984. – Т. XX, Вып. 1. – С. 65–74.
10. Трулевич Н.В. Морфологические особенности *Adonis chrysocyathus* // Бюлл. ГБС АН СССР. - 1970. – Вып. 75. – С. 57–81.
11. Трулевич Н.В. Возрастные особенности адониса золотистого // Бюлл. ГБС АН СССР. - 1974. – Вып. 93. – С. 57–64.
12. Перечень редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных и растений. – Астана, 2006.
13. Павлов Н.В. Ботаническая география СССР. – Алма-Ата, 1948. – 258 с.
14. Аннотированный список лекарственных растений Казахстана: Справочное издание/Грудзинская Л.М., Гемеджиева Н.Г., Нелина Н.В., Каржаубекова Ж.Ж. – Алматы, 2014. – Т. 20 (1). – 200 с.
15. Отрадных И.Г., Съедина И.А., Кокорева И.И. Популяционные и морфологические особенности редкого вида *Adonis tianschanica* (Adolf) Lipsch. (Ranunculaceae)//Проблемы ботаники Южной Сибири и Монголии/XIV Международная научно-практическая конференция. – С. 280-283.
16. Головкова А.Г. Растительность Центрального Тянь-Шаня В 2 ч. - Фрунзе: Кирг. гос. ун-т., 1959. - I т.. - 23 с.